

Проф. др Предраг Стојановић, редовни професор

Правни факултет Универзитета у Крагујевцу

Проф. др Илија Зиндовић, ванредни професор

Правни факултет Универзитета Привредне академије у Новом Саду

**ИНФЛАТОРНЕ И ЦЕНОВНЕ ФЛУКТУАЦИЈЕ
КАО ОСНОВ ЗА ПРИМЕНУ CLAUZULE
REBUS SIC STANTIBUS**

Апстракт: У раду аутори анализирају да ли и којој мери инфлаторне и ценовне флукуације представљају основ и оправданост примене клаузуле *rebus sic stantibus* у уговорним односима. Закључују да инфлаторне, монетарне и ценовне промене представљају само један вид околности које могу пореметити уговорну равнотежу која је постојала у моменту закључења уговора и једној страни знатно отежати испуњење своје обавезе и тиме довести у питање и сам смисао постојања уговора. Процену значаја ових околности врши суд, а у контексту испуњености осталих услова за примену овог правила.

Кључне речи: *clauzula rebus sic strantibus*, правило, примена, инфлација, цене, уговор.

1. Увод

Карактер и особина једног правног поретка диктирани су степеном економске, моралне, филозофске и друштвене еманципације једне средине. Сходно томе, настајале су и опстајале одређене правне регуле које су чиниле организациону целину одређених грана права и правног система неког друштва. У плурализму тих правних подручја, правило промењених околности (*clauzula rebus sic stantibus*) имало је одређену улогу у изградњи “карактера” правних поредака, а снага његовог утицаја била је различита у зависности од времена и карактера (типа) правног система у коме је егзистирало¹.

У материји приватног, односно грађанског права, преовладава диспозиција странака изражена кроз принцип слободе уговарања. Тај принцип, и поред свих ограничења у савременом праву, претпоставља слободу одлучивања и уговорног уређења уговорних односа, као и слободу избора и регулисања тих односа².

Уговорне стране улазе у уговорни однос да би постигле одређени циљ. Уговор се, зато, мора извршити. Ступајући у уговорни однос, странке одређују врсту и висину својих обавеза према постојећим околностима... тј. према оним околностима које су у домену њихове моћи предвиђања³.

Код уговора који имају тренутни карактер, долази до релативно бржег извршења уговорних обавеза па се питање утицаја промењених околности, углавном, и не поставља. Међутим, код уговора трајног карактера (где се извршење уговорних обавеза протеже на дуги временски период – неколико месеци или година) могу се у фази извршења уговора стећи одређене околности које се нису могле предвидети у моменту заклучења уговора, а које битно отежавају извршење уговорне обавезе једне стране уговорнице. Нпр. услед одређених ратних дејстава дошло је до велике инфлације и скока цена или енормног повећања царина за увозну компоненту која се „уграђује“ у производ који се испоручује и чија цена производње достиже или прелази уговорену цену. Савремени живот је постао динамичан. Због великих флукуација на тржишту долази и до значајних монетарних поремећаја, (ннпланиране инфлације, промена цена), а тиме и административних мера заштите. Све те окол-

---

1 Зиндовић, И., Промењене околности (*klauzula rebus sic ctantibus*) и нове тенденције у регулисању овог правила, Право-теорија, пракса, бр. 7-9/ 2012, стр.115.

2 Перовић, С.,(1984). Раскид уговора због промењених околности и начела правне сигурности. Научни преглед, Зборник радова, Београд, стр.183.

3 Перовић С., оп.цит. стр. 184.

ности једну уговорну страну могу довести у врло тежак положај при извршењу уговора.

У таквим ситуацијама јавља се поремећени однос еквивалентних престација. У том контексту, поставља се питање:

- да ли такве промене спадају у сферу нормалних ризика те сходно начелу правичности, може ли “погођена” страна, због таквих инфлаторних, монетарних и ценовних промена на тржишту захтевати раскид или измену уговора како би се раније уговорене клаузуле прилагодиле новонасталим околностима?

2. Упоредна законска решења и ставови судске праксе о *clauzuli rebus sic stantibus*

Clauzula rebus sic stantibus у правним системима има специфичан положај. Разлог таквог статуса произашао је из историјских услова развоја тих правних система и теоријских схватања о потреби прихватања овог института као саставног дела правне регулативе одређених држава. На развој њеног уобличавања и примену, у великој мери је утицала судска пракса и то не само у прецедентном – англосаксонском праву, већ и на подручју правних система који су настали на традицији изграђених правила римског права, а које збирно називамо континентално право или право континенталне Европе.

Законодавна решења и судска пракса у овом домену су врло различити, све у зависности од тога, који правни системи су у питању. Одавно су присутна и опречна схватања да ли инфлација и монетарне флукуације настају спонтано тј. да ли државна власт има утицаја и одређену улогу у томе. Непредвидивост ових појава озбиљно се доводи у питање, а тиме и кључни основ за примену *clauzule rebus sic stantibus*. У циљу детаљнијег расветљавања суштине и дејства овог института, посебно у односу на ове ситуације, налазимо да је неопходно анализирати законске прописе појединих држава као и праксу судова у сфери примене или (не)примене овог правила.

2.1. Француско право

Француско право, као и остала права континенталне Европе, засновано је на казуистици римског права. Но, иако је у периоду од римског права (канонисти и постглосатори) било настојања да се оправда примена овог института у уговорном праву, *Code civil* из 1804. године, као први велики грађански законик буржоаског друштва, поставио је доста круто правило да је уговор закон за странке, те да су, сходно чл.

1134. ст.1. обавезне на поштовање уговорних обавеза. Извор уговорног права је у субјективној вољи, па су стога закон и уговор, према овом схватању, изједначени по својој важности.

Закон може изменити само законодавац, што значи да се уговор може мењати само сагласном вољом уговорних странака. При таквој законској регулативи, ни суд нема право мешања у уговорне односе, па ни поводом промењених околности. Суд има улогу да примењује закон а не да ствара право и попуњава евентуалне празнине у закону. Значи, законске одредбе нису дозвољавале, а правна теорија није одобравала примену *clauzule rebus sic stantibus*.

Међутим, животне ситуације у току и одмах након првог светског рата (а због инфлације и повећања цена сировина везано за производњу енергије), у појединим категоријама уговорних односа, наметнуле су неопходност да се промењене околности узму у обзир и изврши ревизија уговора. То је учињено код тзв. административних уговора, а заобилажење законских прописа у корист примене *clauzule rebus sic stantibus* учинио је административни суд. У материји чисто грађанских уговорних односа, стање је остало непромењено.

Државни савет, као административни суд, морао је да изнађе решење у вези промењених околности код уговора јавног права. Измена законске регулативе није долазила у обзир из два разлога. Прво, процедура је дуга и компликована. Друго, код класичних уговора грађанског права, аутономија воље странака и начело *pacta sunt servanda* и даље су остали „светиња“ у коју се није смело дирати. Стога се приступило екстензивнијем тумачењу чл. 1134 *Code civil-a* а кроз примену чл. 1156. Због последица Првог светског рата, административни уговори, који се у француском праву сматрају о уговорима између јавне управе и приватних компанија (друштава) или предузимача, путем којих јавна управа овима додељује концесије за снабдевање грађана основним потребама (осветљење, превоз, чистоћа, грејање и сл), били су доведени у питање. Због инфлације, поскупеле су сировине па су концесионари, као дужници учиниоци услуга, претрпели велике губитке и нису више могли вршити испоруке и јавне услуге по уговореним ценама. Да не би дошло до раскида уговора и тешких последица, Административни суд је на основу чл. 1135 *Code civil-a*, приступио ревизији уговора, налазећи оправдање у тумачену уговорних одредби.

Тако је по први пут⁴ прихваћена једна варијанта о примени теорије промењених околности. Ради се о одлуци *Gaz de Bordeaux* од

---

4 Раније је био покушај у том смислу у чувеном спору око канала Кларон

30. марта 1916.године. Административни суд није раскинуо уговор већ је прихватио ревизију уговора који је једна компанија, још 1904. године закључила са општином у Бордоу, а на основу кога је добила концесију за снабдевање града струјом и плинотом. Узимајући у обзир нагли и непредвидиви скок цена угља – који је представљао сировину за струју и плин, суд ипак није признао компанији право на повећање цена услед промене вануговорних околности, јер би био овлашћен да мења уговор, али је усвојио захтев за накнаду штете услед насталих губитака и образлажући га поремећеном уговорном равнотежом и чињеницом да је због рата наступила ненормална ситуација. Тиме су управни уговори издвојени из општег режима уговора⁵.

Очигледно је, да је одлука у овом случају, али и у каснијим случајевима, заснована на теорији импревизије (непредвидивости). Део француских правних писаца (Ripert G., Planiol M., Eismen P.) изнео је оштре замерке овом тумачењу, истичући да аргументи које је суд изнео нису довољно убедљиви и основани. Концесионар тежи да оствари личну зараду, што значи да се не може прихватити аргумент да је главни циљ обеју странака успешно функционисање јавне службе.

Поборници ове теорије су у прилог одбране својих стхватања, истицали чињеницу да се овде ради редовно о адхезионим уговорима у којима је превасходно изражен јавни интерес. Чини нам се да је административни суд, у овом случају (и сличним случајевима) имао превасходну намеру да нађе најцелисходније решење за јавну управу, а то је да допусти ревизију тих уговора⁶. При томе су услови за њену примену били следећи:

1) да је у току уговора дошло до изванредних догађаја;

1856. године када је Апелациони суд прихватио ревизију уговора, због промене околности, али је Касациони суд поништио одлуку Апелационог суда, налазећи да је правило о поштовању уговорних одредби, изражено у чл. 1134 ст.1 *Cade civil-a* „опште апсолутно“, те да суд нема право ни по коју цену да мења уговорне одредбе. Овакав став Касационог суда је потврдио схватање о (не)могућности измене уговора због промене околности све до случаја *Gaz de Bodeaux*. Гледано из позиције овог времена, могло би се закључити да је Касациони суд Француске у случају *Kraponskog kanala*, без много труда и правничке логике ишао таквим путем да реши спор заклањајући се иза формалног принципа поштовања дате речи, не испитујући околности под којим је та реч дата.

⁵ Лазић М., *Развој clauzule rebus sic stantibus*, Зборник радова Правног факултета, Ниш, 2005. стр.112.

⁶ Ближе о томе види: Rieg A., *De role de la voloente dans l'acte juridique*, Paris, 1961. стр. 536 – 537.

2) да су они били непредвидљиви у време његовог закључења (узимала се у обзир предвидљивост, уобичајена у пословању), и

3) да је због тих догађаја поремећена економија уговора па једној страни то намеће претеране тешкоће на које се није могло рачунати у време закључења уговора.

Иако су овакве пресуде Административног суда биле узроковане последицама ратне ситуације, теоретске критике су биле све веће. Сматрало се да је неправично да се оваква пракса примењује само на тзв. административне уговоре. Стога је законодавац оценио, да се оваквој пракси Административног суда мора пружити законски основ. Тако је 21. јануара 1918. године донет закон (*Loi Faillot*), који је предвидео могућност раскида трговачких уговора закључених пре почетка рата 1914. године (пре 1. августа те године), а који су се односили на испоруку робе или намирница. Уговор је суд могао раскинути на захтев било које стране,... ако би услед ратног стања, извршење уговора повукло за странку терете и штете чији би значај у великој мери премашио предвиђања која су се разумно могла учинити у време његовог закључења. При том, треба истаћи да је закон предвиђао као санкцију само раскид уговора, а не и ревизију уговора⁷.

Други светски рат и период иза њега такође је донео сличне проблеме у извршењу уговорних обавеза код појединих врста уговора. Да би се отклониле негативне последице 22. априла 1949. године донет је посебан Закон који је дозвољавао судско раскидање уговора закључених пре 1939. године, а који су се односили на испоруку робе, фабричких производа или намирница или на извршење радова или на друге сукцесивне или одложене престације, са изузетком новчаних давања. Поред овог закона, након Другог светског рата донето је више закона којима је због промењених околности, судовима дато право да се уговор измени (код уговора о закупу, о доживотној ренти и др.). Међутим, сви ови појединачни закони су имали ограничено временско трајање и односили су се на поједине врсте уговора. Њихова улога свела се на то да се тренутно отклоне негативна дејства повећане инфлације и веће флукуације валутних курсева и цена на тржишту.

Овакво понашање законодавца наишло је на оштре критике правне теорије. Сматрало се да се тако уводи паралелни правни систем који важи за поједине уговорне односе као и да све то води извесном степену правне несигурности. Ипак, генерално гледано, ако се изузму унапред

---

⁷ Чобелић Ђ., *Промењене околности у привредном и грађанском праву*, Београд 1972. стр. 19.

изнети случајеви, може се закључити да француска легислатива и судска пракса нису прихватиле *klazulu rebus sic stantibus* као опште правило за уговорне односе.

2.2. Италијанско право

Иако је Италија колевка идеје о признавању утицаја промењених околности на уговоне односе⁸, италијанско законодавство у почетку није било наклоњено прихватању *clauzule rebus sic stantibus* као општег правила при регулисању уговорних односа. Италијански грађански законик од 1866.године (*Codico civile*), рађен под утицајем Француског *Code civil-a* из 1804.године, није прихватио могућност примене клаузуле промењених околности као општег правила при регулисању уговорних односа. У чл. 1123. Законика, који регулише опште дејство уговора, није предвидео могућности ослобођења дужника или ублажавања његове обавезе услед насталих промена околности. Ослобађање дужника од уговорене престације било је могуће само услед више силе, а под њом се подразумевала само апсолутна и непредвидљива сметња настала после закључења уговора и без кривице дужника⁹.

Због последица које је изазвао Први светски рат, слично као и Француска, Италија је била суочена са споровима због претеране отежаности испуњења уговорних обавеза насталих услед ратних прилика. Због тога је донела Декрет од 27.маја 1915.године којим је ограничена али и привремено прихваћена могућност примене *clauzule rebus sic stantibus*. Према овом Декрету, услед настанка ратних прилика, појам више силе је проширен, па су у оваквим случајевима под њу подвођени и случајеви када је испуњење обавезе дужника постало претерано отежано. Ови прописи су се односили само на уговоре закључене пре почетка рата, тј. пре 1914.године.

Италија је, ради заштите јавног сектора и ради обезбеђења уредног снабдевања становништва услугама и робом које су пружале јавне службе, донела други декрет 20.јуна 1915.године, на основу чијих одредби су уговори о јавним услугама били изузети од примене ових прописа¹⁰.

Оно што је карактеристично за италијанско законодавство јесте то да је нови Грађански законик из 1942.године, који је и данас на снази,

8 Захваљујући радовима постглосатора и канониста те идеје су прерасле у читаву теорију познату под називом *clauzula rebus sic stantibus*.

9 Италијански грађански законик је прихватио основна решења и принципе Француског *Code civil-a*, па тиме и негативан став у односу на могућност измене и раскида уговора због промењених околности.

10 Више о овоме види: Popescu С.М., оп.цит. стр. 157 – 165.

прихватио и предвидео у својим одредбама институт промењених околности и то као опште правило при испуњењу уговорних обавеза. Те одредбе су садржане у три члана (467 – 469) Законика.

Према чл. 1467. Законика, који регулиште двостране теретне уговоре са трајним или повременим давањима, предвиђена је могућност да странка може тражити раскид уговора ако је њена престација постала претерано тешка због наступања изванредних и непредвидљивих околности. Међутим, друга страна, га може избећи ако понуди „праведну измену услова уговора“. Но, уговор неће бити раскинут ако нове околности које отежавају испуњење уговора улазе у редован ризик уговора. Одредба чл. 1468. Законика регулисала је примену промењених околности код једностранних уговора, где је предвидјено да странка која има обавезу на престацију, у случају да је испуњење претерано тешко, може тражити смањење своје чинидбе или „измене у начину извршења потребне да би се обавеза свела на праведну меру“.

За разлику од претходног члана, где се измена уговорних обавеза може вршити само уз сагласност странака и где суд по том питању има неутралну улогу, као чл. 1468, овде суд има далеко активнију улогу. Он мора, ако ништа друго, да путем објективних критеријума процени (ако странке око тога не постигну сагласност), шта је то праведна мера и у складу са тим редукује уговор, тј. прилагоди га новонасталим околностима.

Следећи – чл. 1469. Законика, представља корективну одредбу у примени *clauzule rebus sic stantibus*, и предвиђа да нема места примени овог правила ако се ради о алеаторном уговору¹¹.

Законик не укључује и одредбе по питању да ли изгубљена добит (што се посебно поставља код шпекулативних уговора и уговора о кредиту) даје право да се захтева раскид или измена уговора. Ту празнину употпунио је општеприхваћени став судске праксе да изгубљена добит, без обзира на њен износ не даје право на раскид уговора, јер тај „губитак“ улази у нормални (уобичајени) ризик уговора и због тога се испуњење уговорне обавезе не сматра претерано отежаном. Тако је нпр. у пресуди Апелационог суда у Риму од 13.јула 1957.године изнето да ...измењени услови не обезбеђују заштиту (изгубљене) добити коју је обезбеђивао уговор у моменту закључења уговора¹². Произилази да, промењене околности пружају заштиту само од губитка који може наступити само

---

11 Види: Италијански грађански законик (*Cadico Civile*) од 1942.године, у преводу издање Института за упоредно право, Београд 1964, серија Е.

12 Према: Чобелић Ђ., оп.цит. стр. 24.

у имовини – активи, а не и очекиваном, надајућем, а неоствареном делу имовине.

Италијански законодавац није прописао ближе критеријуме за оцену који се догађаји, који су довели до промењених околности, могу сматрати непредвидивим. Ту улогу су морали да преузму судови. При томе, они су као параметар узели понашање просечног човека нормалне брижљивости у врсти делатности на коју се односи дужникова обавеза. То значи да, ако дужник није предвидео извесне промене околности које би брижљив човек могао да предвиди, онда је то његова грешка, па се и не би могао позивати на примену правила о отежаности чинидбе, тј. чл. 1467. Италијанског грађанског законика¹³.

Према општем схватању италијанских судова, код уговора о зајму не може доћи у обзир примена раскида или измене уговора због промењених околности. Схватање је да би тиме циљ уговора о зајму изгубио свој смисао.

2.3. Немачко право

Немачко законодавство и судска пракса, у зависности од историјских услова, имали су различит приступ у прихватању и примени *clauzule rebus sic stantibus* у уговорним односима грађанског права. За разлику од италијанског права, за немачко право се може рећи да је ишло у обрнутом смеру, тј. ка „отклањању“ ове клаузуле и то како из закондоавне регулативе, тако и у сфери судске праксе.

У Немачкој, период XVIII века је забележен као период када је *clauzula rebus sic stantibus* стекла законско право грађанства у законцима тога доба. Тако је клаузула унета као опште правило у уговорним односима у две значајне грађанскоправне кодификације тога доба. У Баварском грађанском закону од 1756.године (познатом као Максимилијанов Баварски грађански законик – *Codex Maximilianus Bavaricus civilis*) одредба о *clauzuli rebus sic stantibus* била је садржана у делу IV, 15. §12. Исти је предвиђао и ограничења њене примене, тј.

¹³ Суштина овог спора налазила се у захтеву тужиоца за раскидом уговора због промењених околности. Тужена страна, да би сачувала уговор, дала је предлог да се измене услови уговора, али је тужилачка страна понуду одбила са тврдњом да јој ни тако измењени уговор не би обезбедио добит који јој је обезбеђивао уговор у моменту закључења. Суд није прихватио ове разлоге тужиоца, наводећи да учињена понуда за измену уговора треба да острани претерану тешкоћу, а не да успостави првобитну равнотежу. По питању заштите измакле добити због промењених околности, сличан став заузет је и у пресуди Апелационог суда у Напуљу од 2.марта 1961.године. Више о томе види: Круљ В., *Промењене околности и уговорна одговорност*, Београд 1967. стр. 67 – 80.

примена је могла доћи у обзир под условом да промена околности није наступила: ни услед доцње (*mora*) ни услед кривице (*culpa*), ни услед дела дужниковог (*facto debitoris*).

И Пруски грађански законик (*Allgemeines preussisches Landrecht*) из 1794.године познавао је могућност раскида уговора због промењених околности (§§ 378)¹⁴.

Ова два законика, који су представљали значајне кодификације тога времена, обзиром да су клаузулу о промењеним околностима третирали као опште правило уговорног права, засигурно представљају камен темељац у изградњи и уважавању овог института, чија решења ће бити од утицаја на изградњи ставова правне теорије, а и концепцију и схватања других законодавстава о овом правилу (Аустрије и касније Италије).

Међутим, један век касније, немачко законодавство, судска пракса, а и правна теорија напуштају ову традицију, налазећи да је примена *clauzule rebus sic stantibus* штетна и опасна за сигурност правног промета и стабилност уговорних односа. Тако, Немачки грађански законик из 1900¹⁵ (BGB) није прихватио *clauzulu rebus sic stantibus* као опште правило уговорних односа. Но, иако је Законик избегао да законским одредбама директно омогући примену *clauzule rebus sic stantibus*, он у том погледу није врата затворио у потпуности. Тако је у чл. 321. Законика предвиђено да ... кад једна страна у узајамном уговору је обавезна да прва испуни престацију, она може, ако сматра да се имовинска ситуација друге стране толико изменила у међувремену да није сигурно да ће од ње добити противчинидбу, одложити испуњење своје престације док не добије обезбеђење или док сауговорач не постане способан за испуњење своје обавезе. Други пропис (члан 61.) предвиђа да, код предуговора о зајму уговорна страна може да повуче обећање о давању зајма ако би се имовно стање друге стране толико погоршало, да долази у опасност повраћај зајма.

Но, и поред ових назначених чланова, не треба схватити да промењене околности имају неки шири утицај у уговорном праву Немачке. Разлог је што оба ова правила имају у виду лично стање дужника, његову инсолвентност, а не праве случајеве економских поремећаја и промене околности у којима иначе делује *clauzula rebus sic stantibus*.

¹⁴ Према: Аранђеловић Д., *Clauzula rebus sic stantibus*, Збирка расправа, Београд 1926. стр. 52.

¹⁵ Законик је донет 1894.године, а рок прилагођавања за његову примену (*Vacatio legis*) трајао је пуних шест година.

У случајевима, ван ова два наведена правила, немачки судови су, при решавању спорова, остали на становишту стриктне примене закона и схватању о строгом поштовању уговорних обавеза. Таква пракса је трајала све до Првог светског рата. Последице које је проузроковао Први светски рат и период након тога био је посебно тежак. Оскудица добара и сировина, изолација, велика инфлација, скок цена појединих производа посебно 1918.године, отворили су питање да ли треба остати при слову поштовања уговорних одредби или уважити нову реалност и признати дејство нових околности.

У тражењу решења, судови су (где је био укључен и немачки највиши суд – *Reichsgericht*) сматрали да је најефикасније и најлогичније поћи код ширег тумачења одредбе чл. 273 BGB, који регулише немогућност испуњења и ослобађања дужника услед више силе. Сматрало се да треба проширити појам немогућности. То значи, да се дужник може ослободити уговорне обавезе, не само кад је њено испуњење постало фактички или правно немогуће, већ и када је оно фактички могуће, али захтева од дужника претерано велике жртве. Овакав став судова подупрт је начелом „добре вере“ (чл.157. и 242. BGB), које у немачком праву има посебан значај и представља једно од основних начела, за оцену ваљаности обавеза уговорних страна¹⁶.

Међутим, овакво решење ипак није дало адекватне резултате из разлога што ослобођење дужника од обавезе је водило раскидању уговора, што је у одређеним случајевима било штетно. Због девалвације марке, увидело се да није у питању немогућност испуњења престације, већ о битном поремећају еквивалентности узајамних престација странака. Све више се увиђало да је, уместо раскида уговора, целисходније уговорни однос одржати на снази и прилагодити га промењеним околностима. Практично, тражио се правни основ за ревизију уговора.

Но, иако је концепт „добре вере“, на коме су судови засновали своју интервенцију у уговорне односе због промењених околности, давао широку основу за примену овог института, правна теорија је сматрала да тај основ мора бити прецизнији. Као алтернатива, већ примењеној пракси, као основ за интервенцију због промењених околности понуђен је концепт „отпадања основа посла“¹⁷. Ако је основ посла касније отпао, онда се од стране не може тражити испуњење престације јер би то било противно начелу „добре вере“.

16 Чобељић Ђ., оп.цит. стр. 26.

17 Ову теорију створио је немачки професор права Vertmann P., и иста је узбро прихваћена и у судској пракси.

Међутим, пред судску праксу с поставило питање, како дефинисати основ посла и које критеријуме у том смислу треба употребити? Како побећи од субјективних схватања (критеријума) странака о основу посла, а да исти буду довољно објективни?

Немачки Врховни суд је одлуком од 3. фебруара 1922. године, прихватио теорију о отпадању основа посла, и од тада она служи судској пракси као теоријска основа за уважавање дејства промењених околности¹⁸. У примени, судска пракса је дефинисала услове под којима може доћи до примене *clauzule rebus sic stantibus*. При томе, судови нису тежили ка раскидању уговора већ ка прилагођавању новој економској ситуацији. То је представљало први императив суда¹⁹. Ревизија уговора се најчешће огледала у повећању престације супротне стране или у смањењу дужникове обавезе. Раскид уговора може доћи у обзир само ако адаптација уговора није могућа или је друга страна не прихвата²⁰.

2.4. Енглеско право

Енглеско право, утемељено на прецеденту, уговорну обавезу је третирало врло строго. Засновано на обичајима који су поштовали начело *pacta sunt servanda*, преузета обавеза се третирала као закон за странке. Дужник је одговарао за свако неиспуњење уговора, па и у случају да је неиспуњење дошло услед околности које чине вишу силу, тј. које су биле непредвидиве и неотклоњиве. Ово је посебно било изражено у примитивном *саттмон – low-у*. У каснијем периоду развоја енглеског права, идеја о апсолутном карактеру дужникове обавезе и даље је сужавана, тј. учињена су крупна одступања од начела апсолутне одговорности дужника за испуњење уговора. Заслуга за то припада прецедентима (судској пракси) на којој се и заснива англосаксонско право. Може се рећи, да је судска пракса, регистровала случајеве и њиховим решавањем ударила темеље будућим теоретским расправама и евентуалним законским решењима начелног карактера²¹.

Уговорна обавеза у енглеском праву је тумачена као објективна, апсолутна, строга и изричито формалистичка. Ограничење одговорности могло је бити учињено само изричито, али не и прећутно. Ово правило је остало на снази скоро пуна три века. Водећи случај у прилог оваквог схватања обавезности уговора настао је још средином XVIII века, тј.

---

18 RGZ (103 – 329) – Према: Чобелић Ђ., оп.цит. стр. 28.

19 Rieg A., оп.цит. стр. 550.

20 Ибид.

21 Обзиром на карактер правног система, већина донетих закона у Енглеској има начелан карактер (истима се опредељују правни ставови који се у пракси примењују).

одлука у случају *Paradine v. Jane* 1647.године²². Спор је настао када је власник земљишта тражио да му закупац плати закупнину за закупљено земљиште, што је овај одбијао јер је један странац – немачки принц Руперт са војном силом ушао у закупљени простор и истерао закупца. Закупац је тражио да буде ослобођен плаћања закупнине али је суд његов предлог одбио и усвојио захтев тужиоца. Суд је нашао да ако једна страна сопственим уговором створи за себе обавезу или терет, онда је дужна да је изврши упркос ма каквом догађају који је наступио са неминовношћу, јер се он могао против тога обезбедити уговором који је закључио²³. Значи, обзиром да се није обезбедио уговором, тужени није могао бити ослобођен плаћања закупнине, без обзира што му је због наступелог догађаја било онемогућено уживање имања и његово искоришћавање.

Велики заокрет у правцу напуштања правила о апсолутности уговора, учињен је 1863.године у случају *Taylor v. Cladwell*. Ова одлука представља прецедент у енглеском праву, јер је у њој установљено једно ново правило, тј. правило о ослобађању дужника од обавезе у случају накнаде немогућности испуњења без његове кривице. Суштина случаја је погодовала заузимању оваквог става. Наиме, *Cladwell* је издао *Tayloru* у закуп на четири дана концертну дворану ради приређивања концерта. Закупац је око припремања концерта имао знатне трошкове. Концерт није одржан јер је дворана изгорела у пожару за што није била крива ни једна ни друга странка. Да је суд применио раније важеће ставове из судске праксе, власник дворане која је изгорела би морао да плати накнаду штете. Међутим, суд је одбио захтев сматрајући да су странке приликом закључења уговора прећутно сматрале да ће концертна дворана постојати за цело време важења уговора, те да је то битан услов прећутно садржан у уговору за испуњење уговора. Сходно томе, случајна пропаст, односно уништење концертне дворане, оправдава дужника за неиспуњење и води раскидању уговора.

Са правилом постављеним у случају *Taylor v. Cladwell*, енглеско право веома се приближавало континенталном праву и прихватило начело да накнадна немогућност испуњења настала услед пропасти одређене ствари, када је она предмет уговора, води укидању уговора

---

22 Према: Scitthof C., Frustration of International Contracts of Sale in English and Comparative Law, u Zbirci: *Some Problems of Non-Performance and Forse Majeure in International Contracts of Sale*, Helsinki, 1962., стр. 131.

23 Случај *Paradine V. Jane*, - одлука објављена у Збирци *R. Schlesinger-a Comparative law – Cases, Text and Materials an Contracts and Contract Remedies – Braskly* 1959, str. 1202 – 1203, Према Круљ В., оп.цит. стр. 48.

и ослобађању дужника²⁴. Ово правило касније је примењено у случају *Robinson v. Davison* (1871. године) када је ослобођена одговорности пијанисткиња, која није могла да испуни обавезу из уговора да учествује на концерту, јер се нагло разболела²⁵.

Са оваквим предметима, енглеско право је напустило крути став о неопходном поштовању апсолутности уговора и преузетих обавеза. Ипак, ови случајеви су се односили на ситуације када је долазило до немогућности извршења из објективних разлога – пропаст ствари, болест – што се могло подводити под појам више силе. Судска пракса још није имала прецеденте из других ситуација, као нпр. када отпадне циљ уговореног посла или када је извршење преузете обавезе постало толико отежано да се доводи у питање логика постојања таквог посла (апсурдност извршења обавезе). Одговоре на та питања судска пракса је дала у тзв. крунидбеним случајевима и случајевима везаним за ту манифестацију.

Први од ових случајева је *Krell v. Henry* (1903. године). Тужилац (*Krell*) је дао у закуп собу туженом *Henry-u*, да би овај са прозора посматрао свечаност крунисања краља Едварда VIII. Посматрање свечаности није било поменуто у уговору. По договору *Henry* је платио 25 фунти унапред, а требао је да лати још 50 фунти дана 24. јуна. Међутим, због болести краља свечаност је отказана. Тужилац је тражио да му се плати преостали износ, али је тужени то одбио. При одлучивању, суд је заузео став да се из околности посла разумно има закључити да су странке закључиле уговор, с обзиром на ову свечаност, а на то је указивала и висока цена закупа. Свечаност крунисања је отказана, осујећено је остварење циља уговора, па се стога дужник има ослободити даљег извршења своје обавезе²⁶.

Из оваквог става суда произилази да се одступило од раније крутог става о обавезаности уговора у случају ако је осујећен циљ уговора. Али, поставило се питање до које границе тај циљ уговора може да буде осујећен, да би суд могао ослободити дужника од преузете обавезе? Одговор на то питање судска пракса је дала у сличном случају *Herne Boy Steam Boat Co v. Huton* (1913. године). Случај је решавао исти суд као

---

24 Чобелић Ђ., оп.цит. стр. 32.

25 Ближе о томе види: Constatinesco L.J., *Inexecution et Faute Contractuell en droit compare*, Bruxelles, 1960. стр. 215., као и Чобелић Ђ., оп.цит. стр. 33. У овом случају се сматрало да су странке при закључењу уговора прећутно полазиле од тога да ће пијанисткиња бити здрава у време испуњења уговора.

26 О овом и другим случајевима види: Constatinesco L.J., op.cit. str. 257 – 258; Krulj V., op.cit. str. 53; Чобелић Ђ., оп.цит. стр. 35.

у случају *Krell v. Henry*, али је овом приликом одбио да прихвати и став да је уговор осујећен. Иначе, уговором је било предвиђено да тужиоци ставе на располагање туженом за 28. јун 1902. године брод за прихват путника, ради посматрања ревије флоте, заказане у част крунисања Едварда VII и рад једнодневнoг крстарења. Смoтра флоте је отказана, али је флoга остала у луци. Тужилац је тражио да се уговор испoштује и да му се плати закупнина од 250 фунти. Суд је усвојио захтев, налазећи да циљ уговора није потпуно уништен, јер посматрање поморске ревије није био једини циљ уговора, већ и крстарење око флоте, а што се могло остварити јер је флота била у луци.

Према оваквом схватању судова, уговор се раскида само за будућност. Дужник се ослобађа само оних обавеза (плаћања, чинидби) које доспевају после осујећења циља уговора. Такав став је, у извесном смислу нелогичан и збуњујући, јер се поставља питање да ли у таквим случајевима има уопште и говора о уважавању промењених околности. Поједини правни писци сматрају да се овим прецедентом желео створити став да ниједна страна нема право на реституцију²⁷, тј. повраћај датoга. Међутим, овде се пре свега стиче утисак да је суд још увек био под утицајем схватања о апсолутности важења уговора и неопходности извршења уговорних обавеза. С друге стране, поставља се питање да ли је таква ситуација правична, тј. да ли ако је извршено одређено давање на једној страни стоји неосновано обогаћење, а на рачун друге? Тај проблем се посебно поставио у току и након Првог и Другог светског рата услед повећане инфлације и флукуације цена појединих производа. Судска пракса по том питању није изградила јединствен став. У неким случајевима они су прихватили ослобађање дужника од обавезе услед ратних прилика, а у другим су заузимали сасвим супротан став²⁸.

Иако је овим ставом учињен напредак и дата могућност да се откoне велике неправде које долазе због наступања промењених околности, енглеско право није прихватило могућност ревизије (измене) уговора, тј. прилагођавању уговорних обавеза новонасталим приликама²⁹, већ долази до раскида уговора.

---

27 Тако, Constantinesco L. J., оп.цит. стр. 358.

28 Чобелић Ђ., оп.цит. стр. 36.

29 Ова могућност се иначе примењује у континенталном праву (у италијанском, немачком, српском, хрватком, црногорском праву, па и у француском праву) када су у питању административни уговори.

2.5. Право Србије

Иако је Српски грађански законик из 1844.године рађен по угледу на Аустријски грађански законик из 1811.године, исти није преузео и сва његова решења. Такав случај је управо и са применом *clauzulom rebus sic stantibus*.

Србија у овом периоду није била привредно развијена земља, па се питање примене ове клаузуле у трговачком праву посебно није ни постављало. Такође, ни у односима између грађана, правна литература није забележила да је било специфичних случајева у судској пракси у вези примене ове клаузуле. Даље, иако је чл. 636. Законика било прописано да уговор престаје (сматра се да није учињен) ако је „ствар забраном закона престала“, тј. ако је наступила законска немогућност испуњења, суд је у таквим ситуацијама могао само раскинути уговор, а не и вршити његову редукцију због наступања промењених околности.

Последице Првог светског рата-инфлација, скок цена, недостатак одређених сировина и др. довеле су до ситуације да је извршење појединих уговорних обавеза постало економски немогуће. Да би се ублажиле негативне последице била је неопходна интервенција државе у имовинске односе. Тако је 1920. године донета Уредба о правној ликвидацији стања створеног ратом, којом се настојало ублажити и олакшати положај дужника у двостраним уговорима који су закључени пре рата, сматрајући да би било очигледно неправедно тражити у таквим околностима њихово пуно испуњење. Према Уредби, ако ниједна странка није била испунила своју уговорну обавезу, уговор се могао раскинути на захтев било које стране и без давања накнаде (трошкова и сл)³⁰. Но, ови прописи нису могли бити примењени на уговоре закључене после рата, што је у овом погледу умањило значај цитиране Уредбе.

Након Другог светског рата, отпочео је административни систем управљања привредом, па се овај проблем није ни постављао.³¹ Овакво стање трајало је све до 1954.године, тј. до доношења Општиних узанси за промет робом, када је у Узансама, 55 – 59, а под називом „Измена и раскид уговора због промењених околности“, клаузула добила статус општег правила уговорног права.

Напуштањем административног начина управљања привредом предузећа добијају одређену самосталност у привређивању. Међутим,

---

30 Уредба је предвиђала низ решења, углавном зависно од тога да ли су странке и у ком обиму испуниле своју обавезу.

31 Уредба о закључивању уговора у привреди из 1946.године прописивала је (чл.3) да су странке дужне да се строго придржавају уговорних обавеза.

преласком на нов систем пословања, јавио се проблем извршења обавеза код раније закључених уговора. Цене робе и услуга у међувремену су знатно порасле, па је испуњење обавеза постало знатно отежано. Нарочито, је био отежан положај дужника који су тек имали да набаве робу (и сировине) ради испоруке. Ту се посебно огледала негативност немогућности примене *clauzule rebus sic stantibus*. Стога је законодавац био приморан да одређеним бројем прописа регулише те односе и допустио измену или раскидање уговора у складу са идејама о промењеним околностима³².

У складу са попуштањем овакве круте административне регулативе, реаговала је и судска и арбитражна пракса, а у правцу прихватања *clauzule rebus sic stantibus*. Тако је главна државна арбитража у току 1951. године заузела став да купац моће одустати од уговора и испоруци, који је склопљен на основу планског акта, ако продавац не изврши испоруку у уговореном року³³.

На први поглед, стиче се утисак да овакав став Главне државне арбитраже и нема додирних тачака са поменутом клаузулом. Међутим, ова одлука је значајна, јер се одступило од дотадашње праксе да се привредни уговори, закључени на основу планских аката не могу раскинути без измене самог тог акта. Развој у том правцу је ишао тако убрзано да је Главна државна арбитража у одлуци ГС – 479/51 од 25 јуна 1951. године директно допустила примену *clauzule rebus sic stantibus* и допустила измену уговорене цене у складу са променама цена на тржишту³⁴, а таква пракса је настављена и у каснијем периоду.

2.5.1. Право Србије од 1954 до 1978. године

Доношењем Општих узанси за промет робом 18. јануара 1954. године, *clauzula rebus sic stantibus* је добила законско утемељење као опште правило уговорног привредног права и тиме најширу подлогу у судској пракси: у правној теорији било је опречних тумачења у смислу да ли се може сматрати да је на овакав законски утемељен начин, *clauzula rebus sic stantibus* постала опште правило облигационог права (обзиром да у то време Закон о облигационим односима још није био донет), или

---

32 Тако су на пример донети: Наредба о измени, односно раскидању уговора закључених између индустријских и трговинских предузећа за испоруку артикала широке потрошње од 5. IX 1951. године; Наредба о измени уговора о испоруци огрева за широку потрошњу од 5. VIII 1952. године и др.

33 Одлука Главне државне арбитраже, 19/51 од 20. III 1951. године.

34 Такав став заузет је и у одлуци бр. 192/51 од 20. VII 1951. године.

је она примењивана само на уговоре у привреди³⁵. Наше је мишљење да није било сметњи да се правило *clauzula rebus sic stantibus* могло примењивати и на уговорне односе између физичких лица. У противном, створила би се околност о двојству правних ситуација са различитим последицама, а чија би основица, а посебно основ примене клаузуле (промењене околности), био исти. То би водило ка неправичности и у извесном смисли и правној несигурности.

2.5.1.1. *Садржинско одређење clauzule rebus sic stantibus према Општим узансама за промет робом.* Иако Узансе нису биле обавезне, тј. њихова примена за странке није била облигаторна, оне су се практично увек примењивале код уговорних односа у привредном праву. Обзиром да су нека права странака, у Узансама, имала универзални карактер, јер су се примењивала и на грађанскоправне односе (а међу њима је и правило *rebus sic stantibus*) то налазимо да је од посебног значаја извршити анализу садржине (елемената) норми које ближе одређују овај институт, а ово тим пре што је суштина ових норми пренета у одредбе Закона о облигационим односима (чл. 133 – 136) које одредбе су и сада на снази.

У чл. 5. ст. 1. Општин узанси за промет робом прописује се под којим околностима једна странка може тражити измену или раскид уговора. Тако, странка може тражити измену или раскид уговора због промењених околности само онда „ако су наступили *изванредни догађаји* који се у време закључења нису могли предвидети“ и ако је услед тога „*испуњење обавезе за једну странку постало претерано отежано или би јој нанело претерано велики губитак*“.

Што се сматра „*изванредним догађајима*“, процена да ли су се исти могли предвидети, те шта се сматра великим губитком, је ствар фактичке процене суда, који својом стручношћу, судијским умећем и мудрошћу мора да изрши правилну процену и донесе исправну одлуку. Када се анализира судска пракса из тога времена, могло би се закључити да су судске процене у погледу оцене – ближег одређења прописаних услова, доста јасне и уједначене.

У циљу лакшег и прецизнијег одређења изванредних догађаја због којих се може тражити измена или раскид уговора, законодавац је донео и упућујућу норму садржану у Узанси 56. Тако је прописано да се под тим догађајима сматрају нарочито: „природни догађаји“, као што су: суша, поплава, земљотрес, управне мере, као што су забрана или ограничење увоза или извоза и друга ограничења промета робом, промена система

---

35 Више о воме види: Круљ В., оп.цит. стр. 121 – 183.

цена, промена тарифа и прописаних цена, промена стандарда; економске појаве, као што су изузетно нагли и велики пад или скок цена.

Поред ових догађаја, суд је могао у поступку утврдити да се и други догађај или околности могу подвести под категорију изванредног догађаја.

Када се анализира судска пракса из тога периода везана за непредвидивост у контексту инфлације и ценовних поремећаја и могућности примене овог правила, може се закључити да су ставови у том погледу били доста уједначени.

У пресуди Врховног привредног суда од 28.06.1957. године је констатовано да „чињеница да су прописи надлежног државног органа о ценама већ у време закључења уговора остављали сумњу у погледу опсега њихове примене, не може бити основ за раскидање или измену уговора због промењених околности³⁶. Исто мишљење је изражено и у пресуди од 30.10.1958. године где стоји „снижење извозног коефицијента на скроб као финални производ који се добија прерадом кукуруза“ не може се сматрати као изванредан догађај који даје основа купцу да тражи измену уговора чији је предмет купопродаја кукуруза³⁷.

Када је у питању изванредни догађај везан за промену цена и промену тарифа, процена судова у смислу прецизног опредељења била је тешка, што је засигурно допринело и доношењу одлука у вези којих би се могле стављати веће или мање примедбе. Разлог је разумљив, јер је уистину доста тешко определити до које мере промена цена или тарифа може створити ситуацију изванредног, а посебно непредвидљивог догађаја. Такође, у вези овога, поставља се питање да ли само губитак због промене цена може бити основ за тражење измене или раскида уговора због промењених околности или се као основ може појавити и изостала предвиђена добит, тј. да ли се у појам „губитак“ може укључити и релано очекивана добит?

У пресуди Врховног привредног суда од 14.02.1963. године истиче се да „околност да странке нису уговором изричито предвиделе могућност ревизије цена, не значи да је уговорна цена дефинитивно непромењива и таква цена се може мењати на више или на ниже, под условом који допуштају измену уговора због промењених околности“³⁸. Оно што је карактеристично за ову одлуку јесте да у њој суд више појашњава законску основу у вези измене и раскида уговора, тј. да ли измена цена

36 Пресуда Врховног привредног суда Сл. 608/55 од 28.ВИ.1957.године, у Чобелић Ђ. оп.цит.стр.125-132.

37 Пресуда Врховног привредног суда Сл. 290/58 од 30.Х.1958.године, ибид.

38 Пресуда Врховног привредног суда Сл. 61/63 од 14.ИИ.1963.године, ибид.

чини основ за то, а не даје параметре на основу којих би се утврдило да ли је та измена толико значајна да би се применила *clauzula rebus sic stantibus*.

У другим одлукама судска пракса се јасно изјаснила у прилог основаности или неоснованости повећања цена због промењених околности. Тако је, у једном случају у вези куповине пољопривредних произвоа суд нашао да купац није оволашћен да тражи измену уговора у погледу цене купљене робе, због тога што је намењеном финалном продукту цена тако пала... јер не би било оправдано да се пословни ризик везан за производњу финалног продукта пребаци на продавца. Захтев за измену уговора могле би оправдати једино околности које су непосредно везане за купљену робу³⁹.

Такав став заузет је и у једном случају купопродаје пољопривредних производа из наступајуће жетве, при чему је суд нашао да пад или скок цена због одличног или слабог приноса не представља такав изванредан догадјај који се не може предвидети у време закључења уговора „са могућношћу да се претрпи губитак у вези са порастом или падом цена услед слабе или добре летине, мора се у оваквом послу рачунати као са нормалном приликом. Због тога, околност што је летина била лоша или одлична, не оснива код ових послова право да се тражи измена или раскид уговора, због промењених околности⁴⁰.

У случајевима промена тарифа, за судску праксу није било дилеме да се то може третирати као изванредан догадјај због кога се може тражити измена или раскид уговора због промењених околности. У прилог томе говори решење суда од 10.IV.1956.године⁴¹, где је констатовано да „повишење пореске стопе може бити основ за раскидање или измену уговора због промењених околности“, као и решење од 20.IV.1956.године⁴², где стоји да „повишење тарифних ставова пореза на промет чини основ за раскидање или измену уговора због промењених околности“.

У суштини у назначеним решењима је изражен став да измена тарифног система представља основ за ревизију или раскид уговора. Међутим, поставља се питање, да ли свака, па и минимална измена пореске стопе може представљати потребан основ и ако не, која граница – проценат представља прекретницу за одбијање или усвајање захтева. У пресуди од 22.VII 1961.године, Врховни привредни суд је истакао да

39 Пресуда Врховног привредног суда Сл. 303/58 од 19.06.1958.године, ибид.

40 Пресуда Врховног привредног суда Сл. 509/58 од 30.5.1959.године, ибид.

41 Решење Врховног привредног суда Сл. 291/56 од 10.06.1956.године, ибид.

42 Решење Врховног привредног суда Сл. 394/56 од 20.06.1956.године, ибид.

„увођење новог пореза на промет од 0,5% од продајне цене ни у ком случају не представља околност која би у смислу наведених узанси могла оправдати повишење уговорених цена⁴³.

Очигледно је да се овом спорном питању не може приступити са неким општим одређењем већ да судови то питање морају посматрати и решавати појединачно. Налазимо да, у овкавим случајевима треба применити правило *a contrario*. Што је већи дуг, то проценат (параметар) за одређење и прихватања повећања цена као основ за ревизију или раскид уговора треба да буде мањи и што је дуг мањи, то опредељујући проценат треба да буде већи.

У економске појаве изванредног догађаја не могу се сврстати уобичајене промене цена робе на тржишту у смислу основа за измену или раскид уговора због промењених околности. То представља нормалан ризик с којим странке морају рачунати у промету робом, те као такве немају значај изванредног и непредвиђеног догађаја због кога би се могло тражити раскидање или измена уговора⁴⁴.

Опште узансе за промет робом су биле у примени до 1.октобра 1978.године када је ступио на снагу Закон о облигационим односима. Овај закон је задржао (чл. 133 – 136) институт промењених околности и на тај начин, *clauzula rebus sic stantibus* је наставила свој законски живот као самосталан институт општег карактера које се у судској пракси може примењивати директно из закона без да се правни основ његове примене извлачи из других института и путем тумачења воље уговорних страна.

2.5.2. Садржинско одређење *clauzule rebus sic stantibus* према Закону о облигационим односима

Одредбе Закона о облигационим односима које регулишу материју промењених околности се разликују од решења која су била садржана у Узансама. Пре свега, Закон изричито не спомиње изванредне и непредвидљиве догађаје, већ означава само оне околности које су наступиле после закључења уговора и које отежавају испуњење обавезе једне странке, односно ако се због њих не може остварити сврха уговора. Ипак, да у том делу законодавне регулативе не би остала празнина, у ст. 2. чл. 133., Закон је предвидео да се раскид уговора не може захтевати ако је страна која се позива на промењене околности била дужна да у време закључења уговора узме у обзир те околности или их је могла избећи или савладати. Очигледно је да се овом формулацијом желела надоместити

43 Пресуда Врховног привредног суда Сл. 1820/61 од 22.07.1961.године, ибид

44 Пресуда Врховног привредног суда Сл. 27/57 од 21.02..1958.године, ибид.

ранија формула о изванредности и непредвидљивости догађаја, мада се то експлицитно не спомиње⁴⁵. Који су критеријуми меродавни за процену пажљивости странке приликом закључења уговора, законодавац у овом делу то није ближе одредио, већ се то мора утврђивати применом општих правних стандарда дефинисаних у закону.

Закон о облигационим односима у овом чл. 133.ст. 1. користи и термин „правичност“. Тачно је да то треба да буде основно образложење могућег раскида или измене узговора због промењених околности. Али, овај критеријум је требало у закону изразити конкретнијим и прецизнијим инструментима, а не тако широким као што је „опште мишљење“ и слично. Овако широки и дифузни критеријуми могу у практичној примени права изазвати веће тешкоће него када би се конкретизовали на начин како је то било учињено ранијим решењима⁴⁶.

За дефинисање претпоставки за раскидање уговора Закон не употребљава термин „изванредни“ и „непредвидљиви“ догађаји, нити пак предвиђа посебну одредбу где се наводе примери тих изванредних догађаја, као што су то садржавале Опште узансе за промет робом. Ствар је теоријске расправе да ли су термини „неизбежност“, „неотклоњивост“, адекватнији од термина „изванредност“ и „непредвидивост“, те да ли термин „непредвидљивост“ више упозорава странке на процену ризика при уласку у уговорни однос. Сматрамо да је, правно одређење садржине *clauzule rebus sic stantibus* у Општим узансама за промет робом било прецизније и садржајније него што је то регулисано одредбама Закона о облигационим односима.

Ипак, судска пракса након доношења Закона о облигационим односима није била затечена прешироким и неодређеним терминима, већ је захваљујући критеријумима који су до тада функционисали у пракси, изграђени тумачењем Општих узанси 55 – 59 за промет робе, успешно наставили решавање спорних случајева, везано за примену *clauzule rebus sic stantibus*. Тако је у одлуци Врховног суда Србије из 1997.године назначено да „раскид уговора због промењених околности не може се тражити ако је странка, која се позива на промењене околности, била дужна да у време закључења уговора узме у обзир те околности или их је могла избећи и савладати⁴⁷.

---

45 Коментар Закона о облигационим односима, Редкатори: Перовић С., Стојановић Д., Културни центар – Горњи Милановац и Правни факултет, Крагујевац, 1980, Књига I. стр. 429.

46 Оп.цит. стр. 430.

47 Одлука Врховног суда Србије, Рев.623/97 од 10.9.1997.године и Збирка актуелне судске праксе из облигационог права, Приређивач: Гордана Станојчић,

У суштини овде се ради о оцени услова „предвидивости“ који је у Закону о облигационим односима означен као дужности странке да узме у обзир те околности у време закључења уговора, те процена да ли их је могла избећи и савладати и другој одлуци, само на подлози потпуно другачијег чињеничног стања, суд је заузео исти став констатујући да када економски јача уговорна страна (продавац) припреми текст уговора, нема услова за раскид због промењених околности (инфлација, диспаритети између званичног и тржишног курса динара), јер су се те појаве могле предвидети и кроз уговарање индексне клаузуле савладати⁴⁸.

Колики значај судска пракса придаје дужности уговорне стране да при закључењу уговора води рачуна о предвидљивим околностима, указује и следећа одлука Врховног суда Србије из 1998. године, где је истакнуто да „ако после закључења уговора наступе околности због којих страна уговорница не може остварити сврху уговора, може захтевати да се уговор раскине, ако је очигледно да уговор више не одговара очекивањима уговорних страна и да би по општем мишљењу било неправилно одржати га на снази такав какав је, а не може захтевати раскид ако је била дужна да у време закључења уговора узме у обзир промењене околности на које се позива или их је могла избећи или савладати“⁴⁹.

У погледу процене да ли наступеле околности (не)обезбеђују остварење сврхе уговора, могу наступити различите ситуације. Судови су, за сада, користили углавном објективне елементе у тој процени, иако није искључено да и субјективни елемент у одређеној ситуацији може однети превагу⁵⁰, мада су такви случајеви у пракси врло ретки.

3. Шпекулативни уговори

Посебне расправе се воде око питања да ли треба дозволити примену клаузуле *rebus sic stantibus* код шпекулативних уговора. Те расправе су посебно вођене у западним земљама развијене привреде. Разлог је што се у тим земљама већина трговачких послова, посебно уговори о испоруци робе и уговори са роком третирају као шпекулативни послови, јер је основни циљ странака да закључењем и реализацијом таквих уговора остваре одређену добит.

Пословни биро, Београд, 2009. стр. 130.

48 Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 4250/97 од 3.12.1997.године и Збирка актуелне судске праксе... оп.цит. стр. 130.

49 Ибид.

50 Нпр. купује се ствар ради одређеног духовног задовољавања што је продавац знао али је дошло до промене околности.

Међутим, и овде се морало направити одређено издвајање. Тако су из ове врсте уговора издвојени тзв. изразито шпекулативни послови, тј. послови са изразито шпекулативним карактером. То су послови који се склапају на ефектним берзама (робним и новчаним). Код ових послова је посебно изражен ризик, али и могућност зараде, па се у погледу њих сматра да нема места примени *clauzule rebus sic stantibus*⁵¹.

У правној теорији и судској пракси Републике Србије до распада СФРЈ, овај проблем се није ни постављао, јер су шпекулативни уговори били недопуштени. Преласком на тржишни начин предвиђања и доношењем Закона о привредним друштвима⁵² и прописа који се односе на регулисање финансијског тржишта, створени су услови за обављање чисто шпекулативних (берзанских послова). Сходно томе, налазимо да би било неоправдано не прихватити већ устаљена схватања о (не) могућностима примене *clauzule rebus sic stantibus* код ове врсте уговора.

4. Закључак

Евидентно је да свака промена околности која настане након закључења уговора ремети одређену равнотежу која је постојала приликом закључења уговора. У зависности од степена поремећаја те равнотеже за једну од странака то може представљати озбиљан терет за испуњење уговорне обавезе. Она ће настојати да уговор ревидира у складу са новонасталом ситуацијом или да уговор раскине док ће супротна страна тежити да се уговорена обавеза испуни. Околности које могу довести до знатно отежаног испуњења уговора могу бити различите. Инфлаторне, монетарне и ценовне флукуације на тржишту само су неке од тих околности. Ако су оне знатног утицаја у погледу тешкоћа за извршење уговора логично је да би их требало и узети у обзир при одлучивању о захтеву за ревизију или раскида уговора. Процену о том утицају утврђује суд. Ово под условом да правни систем дате државе допушта могућност примене правила о промењеним околностима. При томе, морају се имати у виду да ли су испуњени и остали услови тј. да ли је присутан елемент непредвидивости и неотклоњивости да би се правило о промењеним околностима могло применити.

---

51 Тако је већ раније назаћени *La loi Failliot* од 1918. године у чл. 1 и чл. 7 ст. 2 из дејства *clauzule rebus sic stantibus* искључиво послове склопљене на ефектним берзанама, - Према Bruzin A., *Essai sur la notion d'imprevision et sur son role dans matiere contractuelle*, these, Le PUY, 1922. стр. 355 – 357.

52 „Sl. glasnik RS“, br. 125/2004.

Prof. Predrag Stojanović, LL.D
Full Professor,
Faculty of Law,
University of Kragujevac

Prof. Ilija Zindović, PhD
Associate Professor,
University Business
Academy in Novi Sad

INFLATION AND PRICE FLUCTUATIONS as a basis for applying *Clausula rebus sic stantibus*

Summary

*In this paper, the authors analyze whether and to what extent inflation and price fluctuations are may be the basis and justification for the application of *clausula rebus sic stantibus* in contractual relations. The authors infer that inflation, monetary and price changes are only one type of contractual circumstances which can disrupt the contract balance which existed at the time of conclusion of the contract and significantly impede the fulfillment of their obligations, thus call into question the purpose and the meaning of the contract. The competent court assesses the importance of these circumstances by examining whether the parties have fulfilled other conditions for the application of this rule.*

Key words: *clausula rebus sic stantibus, policy, implementation, inflation, prices, contract.*

